

ועם יוצאים להרוג באויב. אבל אם יקראו הכל בספרו של פרופסור הומאניטאס, יידעו ויבינו, כל בנייהאדם שווים; ואם יבינו זאת, לא ייצא איש למילחמה. ואם לא היו מילחמות בעולם, יתברר כי הצבא וכלייהנשק הם עניין מיותר. ואם הם מיותרים, וגם הפוליטיקאים מיותרים. ואז יתברר כי המדינה זקוקה רק לשלושה סוגי אנשים: עובי דים, חושבים ואמנים. העובדים יהיו מייצרים מה שנחוצ לאדם לצרכיו; החושבים יהיו מצייעים היסורים לחירות היפות של החיים; והאמנים יהיו מעדנים את נפש האדם ומביאים אותו לידי הנאה, אהבה והתפעלות. ומפני כל השיקולים הללו נכ" לא הפרופסור הומאניטאס נבית האסורים ההו."

המלך בכספה

ברבים מסיפרי הילדים שנכתבו נתגלה רצון לחנך לראייה ביקורתית של הדברים, החל בגיל הרך. רצון זה מסתמך בדבכר עם ניסיון לצאת כנגד הפאתוס הרגשי והיגוש החוגג המלווה כל עשייה, כאילו היה ערך לעשייה הלשמה. בהקשר זה די אם נזכיר את סיפורם של יהודה אטלס ורני קרמן — לראות איך. המחנך ליצי רתיות ומטפח את הראייה הביקורתית. סיפרו של האמן פאול קור — סיפור הנון, חיבור סיפורתי ציורי קורע אשליות המבקש להביא את קוראיו לידי מודעות לקיומו המתמיד של הנץ בקירבנו; סיפורם של יוסי אבולעפיה ואפרים סידון — מעלה קרחות, הפותח פתח נרחב להתמודדות עם הקונפורמיזם.

המיתוס של המלכות ותחליפיה בצורות הן שילטון השונות, החינוך והשכנוע שאי אפשר לחברה בלי מלך ושליטים למיניהם, האי מונה בהכרחיות השילטון ובצורך להשיגם לו גם כאשר הוא מעוות ומקריב את אדם על מזיבה שיגיונותו — כל אלה מותקפים במיספר גדל והולך של סיפרי ילדים כשקרים מוסכמים המי סוכנים להתפתחותו ההופשית של הילד בפרט

שבועון עברי מצויר לבני הנעורים, ורשה 1911

והמין האנושי בכלל. יותר ויותר כותבים מעוים להציג את החינוך לציות ולמישמעת כפרי קשר בלתיאנושי של מימסדים בכל רחבי תבל המבקשים להשאיר את נתיניהם במצב של בערות וטימטום.

די אם נזכיר בהקשר זה את סיפורו של יוסי אלפי — המלך הנך לישון, ספר המעז להביע דבר הדיעה הבלתימקובלת בסיפורת לילדים דובר מיתרותה של המלך הפועל רק לטובתהוא וא שר מעשיו מעשי עוול. מסקנה: כרי לשמור את מלכם בכספת / מוכן כל אורח שלום גם תוספת.

גישות מעין אלה מאפיינות גם רבים מן הסיפורים המתורגמים המוצעים לילדים ולחוריהם בשנים האחרונות. כך סיפרה של קריסטינה נסי סלנינגר, שתורגם מגרמנית בידי נירה צפריר — מצפצפים עם פו המלך מלפופן.

גם ספרו של עוסק במלכות המשעברת את האדם לא רק שיעבור חינוכי אלא גם פנימי. לפנינו ניסיון להדמיטיזציה של היבט השילטון, השררה, למען פיתוחה של ראייה ביקורתית נועזת. ראי שיתה של זו האחרונה בשיחה שבה מסכינה אמה: למלך יש חשיבות הרבה יותר גדולה מאשר לאי נשים רגילים. בגלל זה הוא אומר. אנחנו במקום אנשי אנשים ואומרים לו. אתם במקום אמה; הסופרת המוטיבה שהילדה, גיבורת הספר, מרטינה, המשכיכה לא להבין עד שהסבא מספק את ה הסבר לצורת הריבוי החריגה של המלך: "מפני שהוא (המלך) מטומטם!"

וזהו נקודתמוצאו של סיפור שהוא, בעיקרו, מאבק עם צלם המלכות שבקירבנו וניסיון לשחרר את בנהחירות שבתוכנו לחירות שמפניה הוא מתירא, מתירא עד כדי כך שהוא נכון להגיש אותה, יש לאלה שישחררו אותו מאחריותו האישית. כאן יש להזכיר את תרגומו המחדש של אורי אורלב לשני ספריו המעולים של יאנוש קורצ'אק, המחנך הידוע שניספה בשואה: המלך מתאי ה

ראשון והמלך מתאי באי השומס. בשניים אלה רקם קורצ'אק המופלא את האוטופיה החינוכית שלו על העברת רסן השילטון לירי הילד. כאן גם נבחנו, ברוח ביקורתית בולטת, כל היבטים של שילטון ומילחמה, דמוקרטיה וחירות.

תרגומו ראשונה במעלה לקו זה של טיפוח הראייה הביקורתית והמודעות הפוליטית מהווים עיבודיו של אפרים סידון לאגדותיו המפורות של האנס כריסטיאן אנדרסן, בינדי המלך החדשים, הניסיה על החדשה והצל. לענייניו די אם נזכיר את ה"צל" המושחת המדבר את הפילוסוף, עוסק בסחיטה, מתחנן במישפחת המלוכה וסופו שהוא מביא לתלייתו של המלומד. סידון הולך כאן בעיקבות אנדרסן, נאמן לרוח השקפותיו של הסופר, ועם זאת הוא מצליח, בסיגנונו הסאטירי הנוקב, לפקוח את עיני הילדים להרבה מן ה נמשלים האצורים באגדות, ובדרך זו לחדד את רגישותם החברתית, המוסרית והפוליטית. המצלפות בשוט הלעג והסאטירה לא ניצלת גם הקהילה האקדמית, על מלומדיה וחוקריה משיכרים ממחוקיהם, המפרכסים זה את זה וחד גשית את תגליותיהם מעוררות הרחמים הרחק מזירת המאבק העיקרי של החיים. כל זה בסיפרו המקסים של טומי אונגרר — החיה המופלאה של סטייה ראסין.

ראש העיר, תן לשיר

באותו קו של פקיות עניינים מצוי גם תרגומו החדש של ספר הילדים של מארק טוויין — טיובן נ'דארד המיסכן (תרגום אברהם יבין), ספר המחנך לראייה בהירה ומפוכחת של העולם באמצעות ההומור הטוויני המעודן.

פיגעי הביורוקרטיה, המאבקים הדמוקרטיים, הבחירות על תופעותיהן המבישות כגון שחיתת קולות — כל אלה מופיעים בכמה מהסיפורים שבדקנו. דוגמה אחת: סיפורם של אורי אורי לב ויפתח אלון, ראש העיר, תן לשיר.

השואה האקולוגית המאיימת על המין האנושי, חלקנו שלנו ביוהום הסכיבה שבה אנו חיים והי ותנו גדולי המשחיתים של עולמנו משמשים נר שא מרכיב בספר אחר פרי עטם של שני היוצרים הישראליים הנוכחים — המבול השחור. על כוחה האימנטי של שטיפתהמוח, האיני

מעשיות לתינוקות, 1928, ניו יורק

דוקטרינאציה וסכנת ההתקרנות המקנת בה כנגיף כותב מורטון רו ספיירו הנל תורגם לעי רית בידי גיא עופר. כאן מסופר כיצד, תוך תקופה קצרה, הופכת ביתה של בני טובים לקבוצת קני אים מצדיעים ומשמיעים קריאות קצובות, מקור נפים ללא תקנה, הפועלים ומתנהגים כחבורת נאצים צעירים לכל דבר.

אחר הספרים החשובים בתחום זה של המילחמה בשטיפתהמוח, ככפייה החינוכית, בעריצות המשתלשלת על רוחך ועל חייך, הוא סיפורו של ג'ון כריסטיאן — התלת-דגוניים. שתורגם באחרונה לעברית בידי דורית לגרס.

הזכות לומר לא

בכמה ספרים מבקשים הכותבים להתמודד עם השאלה שהיתה לשאלתהשאלות בימינו, במיוחד לאחר מילחמתהעולם השנייה: האמנם חייב האדם רק להשתיק את קול מצפונו, ולוא רק לזמן קצר, כדי לעמוד בתביעות הרוב או המחוקק. במילים אחרות: האם על היחיד להיות שותף למעשי-עוול שנגזרו בידי השילטון? האם יש לו זכות לסרב?

הבוחן את ספרות הילדים המודרנית למד כי יותר ויותר השקפות ריקאלייות חרורות לתוכה. יותר ויותר סופרי ילדים ממחישים לקוראיהם הצעירים כי בהשלמתנו עם מעשי העוול, אפילו הם נעשים כביכול לטובתה של המדינה, לא זה בלבד שאנחנו נעשים שותפים לעוול, אלא שרעה נוראה לא-פחות פוקדת אותנו: לאטילאט אנחנו מתחילים לפתח רצינאליזציה, תורה שלמה של הצדקת מעשינו. בכך טמונה הסכנה האמיתית אשר כנגדה על אנשי חינוך ורוח, סופרי ילדים כסופרים ומחנכים אחרים, לצאת. שכן כאן מת

איור לקרסוליה מאת ציפי שחרור

רחש תהליך התאפסותו והידרדרותו המוסרית מבפנים, בהשתתפותו הפעילה שלנו.

מכאן הררישה הנחרצת המופנית אל האדם, כי ברגע שבו יירדש להיות שלוחו ועושהדברו של העוול, ברגע שהוא מתבקש להחריש נוכח מעשי הוועיה או האלימות הנעשים לזולת, נוכח תופעות של ריכוזי ושל עושק, על האדם לסרב לשתף פעולה עם המעוול, לסרב למלא פקודה, להפר אפילו את החוק העומד בניגוד למצפון האנושי. במיספר הולך ומתרבה של ספרים עולה כבר השאלה, שלפני 20 שנה היתה בכחינת סאבו, כאשר לזכות הסירוב של היחיד, ואולי אפילו חובת הסירוב, זכות המרד וההפיכה.

בספרות הילדים הישראלית נגלה את עיקר כותיה של שאלה זו, על כל חומר הנפץ החברתי שהיא אוצרת, בספרים כגון עלילות פרדיננד פד הצור בקיצור של אפרים סידון, סיפור המסתיים במרד העם נגד המלך וגירושו לאי בודד; קלטר הכוכבי של נורית יובל ועמירוב ריב, המעלה את זכות השאלה והביקורת, מעודד ספקנות ובי חיתנם מחרש של מושגים כגון אחרות טובה.

סטיראוטיפים לאומיים

שורה שלמה של ספרים עוסקת בהתמודדות עם הסטיראוטיפים הלאומיים והצורך לחלום ברהדומינאציה ססטיראוטיפים אלה מטפחים. נזכיר בהקשר זה את סיפרה של דניאלה כרמי הפיצוץ ברחוב אהלן, שעורר תשומת לב מרובה מפני שהעז לקרוע את מערכת הסטיראוטיפים שאנו מפיצים באמתלה של "חינוך לאומי" ו"אהבת יש-ראל".

תקצר היריעה מלמנות את מיוגון התחומים שבהם נגע מחקרנו. נסתפק בכך שנזכיר כמה מהם בראשי פרקים:

א. בספרות הילדים שלנו קיימת לפי שעה מודעות מעטה מאוד לעולם העדות של ישראל, למעשה הקליטה החברתית שמעבר למליצות ולסיסמות המקובלות (רק כתישעה אחיהם מן הסיפורים נגעו בבעיות אלה). דווקא משום כך ראוי לציין שלושה מהספרים שתרמו תרומה חשובה בתחום זה: סמי מיכאל — פחונים וחלומות; דורית אורגד — אל מקום חדש; יוסי אלפי — זה אני יוסף הבן של המכובת. יצויין כי לפחות שניים מבין שלושת מחברי הספרים הם עצמם בנייה של "ישראל אחיה", כפי שקראה פעם.

ב. אין כמעט שום טיפול בנושא המפצל את החברה הישראלית: יחסי דתיים וחילוניים. ג. ניכר עיסוק דל וסטיראוטיפי למדי בנושאי הקשורים בחברה הקיבוצית ובחיי הקיבוץ שכמעט לא זכו בספרות הילדים שלנו לביטוי מעמיק ותלת-ממדי (רק כשלושה אחוים של הסיפורים במידגם ניסו לתת ביטוי של ממש לנושא חסוה).

ד. רק סיפרי ילדים מעטים מאוד עוסקים בהיסטוריה היהודית, החל בימי המיקרא וכלה במאה ה-19 (רק שישה אחוים מן הספרים במידגם). לעומת זאת עוסק חלק גדול של הספרים

בנושאים כגון התחיה הלאומית, הציגנות, שנות המאבק על הקמת המדינה, החלוציות, מילחמות ישראל וכדומה. בתחומים אלה מפגינות רק מעט מהיצירות ראייה ביקורתית ובגורח. הגישה היא עדיין ריגושית-אופורית והיחיד עדיין משר עבר לחלוטין לתפקודו החברתי כ"בורג במ כונה". ואולם, דווקא כאן מתייחדות כמה מהי צירות החשובות ביותר בספרות הילדים הישראליית, כמו סיפריהם של דבורה עומר, יהואש כיכר, ישראל לרמן, עורך בצר ואחרים.

מחוות

המחקר כחן גם את המחוות שנכתבו לילדים ויאביחן גם בהם אותם מאפיינים וסימנייהכר המי ייחדים את שאר ענפיה של ספרות הילדים. יש בניין להדגיש כי המחוות שזכו השנה במקומות הראשונים בפסטיבל התיאטרון לילדים בחיפה היו תרומים ברוח זו.

כך מחווה של שי שוורץ, הסוד מן הברא. מעי לה את סיפורה של ממלכה מבודדת בלב מידבר אכזרי ששלוות חייה מופרת עם חרייתה של רוח רעה של חמדות ותאוות ממון הושפת דרון של שליטים, שילטון אדם באדם לרע לו, ניצולם של בני העם והשתחקות הגדלה והולכת. וזאת עד להתפכחות, כאשר הנסיך והזקן שבמחווה מתאי חדים ויוצאים להצלת הממלכה, שהיא גם גאולת האדם והשיבה לערכים הומאניים.

ברוח זו נכתב גם המחזה מסע הדוד מקס גיל הראיבן על פי נחמן לויץ. כאן עובד מקס המוקיון את הקירקס שבו הופיע על מנת להתודע אל קירקס החיים שבחוף. עתה מתגלים לו תה פוכות שילטון ומאבקיכוח, מוראות המילחמה, הפרס והחורבן שבנייהאדם מביאים על ראש עצמם. מהריסות העיר היפה שסיפרייתה חרבה, שמר סיאוניה נסגרו, שתרבותה גוועה, שאנשיה נדרסו בגלגלי מכות המילחמה, יוצא מקס לבקש את האשמים בחצר המלכות, בקסקטיני הצבא וב ביתו של כוהן הדת. גם כאן, "הפי אנר": השיבה אל השפיות, כשלתענוגי השילטון ויצריהם הרעים של השליטים נמצאת כימה הולמת יותר מבימת החיים: זירת הקירקס.

ערכנו את מחקרנו על רקע השיכנוע העמוק בחינוכיותה של הספרות ובמקומה החשוב לנוכח כוחות ההדהומניזציה הגוברים והולכים בחברה המודרנית בכלל ובישראל בפרט.

רחם אלטרנטיבי

בראיון שנתן עם הופעת סיפרו, אמר הפי רוב' כהן: "אני מתעניין בספרות ילדים, כי

איור לוולפינה מומי בלוס, מאת נורית זרחי-כהן

אני רואה את הילדות כתקופה הפורמאטיבית, בית המעצבת, בחיי האדם, תקופה שבה מתרחשים תהליכים המשמעותיים ביותר. אם אנחנו מגיעים אל הילד אחר-כך, כבר איחרנו כמתיכמה רכבות."

ועוד אמר באותו ראיון: "בכולנו יש געגועים לרחם האם, אבל איאפשר לחזור לשם. הרב ש"ך הרבי מלובלין מנסים לזיי צור את האשליה שיש להם רחם אלטרנטיבי נטיבי בשבילנו, אבל גם להם אין שום תרופה לחלוי האדם המודרני. יש סופרים ומבקרים שהגיעו למסקנה שגם ספרות זמי ננו עצרה מלכת ואין בכוחה לתרום עוד לגאולת האדם; שהיא נגרפת עם הזמן והי מקום במקום להתייצב מולכ. לפעמים אני מאמין שישועת הספרות, הספרות למבור גרים, תבוא אף היא מהסיפורת לילדים."